Новий політичний рубіж реформування, який проходить сьогодні Україна, позначений важливістю трансформації регіональної політики та оптимізації територіальної організації в державі. Посилення суспільного запиту на особисту участь у здійсненні публічної політики стало очевидним після подій Революції гідності та підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Відтак розвиток механізмів демократії участі актуалізував принципи відкритості та відповідальності влади, а також необхідність децентралізації, побудови внутрішньої збалансованої політики, нормалізації інтересів громади та управління на середньому рівні.

З огляду на доцільність докорінної зміни та переформатування централізованої системи чинний уряд розробив Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, що передбачає перехід на нову модель організації регіональної влади. Побудова нової архітектури регіонального управління повинна бути спрямована на досягнення балансу між різними регіонами країни, а також забезпечення дієвості реальних механізмів впливу громадськості на регіональний рівень органів влади, що в сукупності допоможе нівелювати сепаратистський потенціал суспільства, чинники та механізми його формування, а також загрози національній безпеці держави.

Цілком очевидним є той факт, що донедавна відносини між центральними органами державної влади та регіонами формувалися за принципом «підлеглості та підпорядкованості», відтак це виступало стримуючим фактором політичного діалогу. За таких умов реформування механізму регіонального управління та підвищення ролі громадськості як ключового суб'єкта на регіональному рівні повинно стати провідною тенденцією в суспільно-політичних перетвореннях держави.

Одним із аргументів, які актуалізують названу проблематику, є врахування європейських стандартів у сфері регіонального розвитку, які визначають потребу залучення громадських організацій, представників бізнесу та пересічних громадян до розробки і реалізації управлінських рішень, а також стратегічних і програмних документів, зокрема на рівні громад і регіонів. Такий підхід, з одного боку, сприяє задоволенню інтересів громадян щодо соціально-економічного розвитку територій, а з іншого — органи публічної влади отримують демократичний інструмент визначення першочергових проблем розвитку територій, вирішення яких потребує підтримки держави.

Основою пропонованого дослідження послужили теоретичні доробки політологів та фахівців з державного управління, а саме О. Бажинової, З. Варналія, І. Долі, О. Крутій, М. Левчука, М. Лендьєл, С. Мітряєвої, М. Сіцінської, Р. Шейко та ін. У їхніх дослідженнях критично та об'єктивно розкрито існуючі форми діалогу влади та громадськості, вплив громадянського суспільства на державне управління. Проте все ще не повністю визначено особливості партисипативної демократії на регіональному рівні, особливо в контексті децентралізації. Тому метою цієї статті є аналіз механізмів участі населення в регіональній політиці, розкриття проблемних аспектів та визначення способів налагодження діалогу «регіони – громада».

У політичній науці показником демократичних перетворень суспільства є розвиток форм участі населення в управлінні, що символізує процес політичної соціалізації громадян. Політична участь – це певні дії, що реалізуються громадянами, групами з метою вплинути на державну політику, рішення політичних лідерів на всіх рівнях влади. У політичній участі соціологом М. Вайнером виділяються три аспекти: політична участь визначається як вербальна дія, а не особисті переживання чи політичні переваги; участь як добровільні дії громадян; свобода громадян вибору при обранні державних посадових осіб [1, с.382].

Звертає на себе увагу типологія рівнів участі громадян, запропонована американським науковцем Шеррі Арнстейном, представлена як сходи. «Сходи» містять ступені, кожен з яких позначає свій рівень корисності і реальної можливості участі населення в діяльності влади. Перший ступінь визначає найбільш слабкий вплив населення на хід прийняття рішень – «маніпуляція», у той час як найвищий ступінь – «громадський контроль» – це реальна влада населення і реальний контроль. Автор зазначає, що існують такі типи та форми участі громадськості, які мають суто декларативний характер. Використовуючи їх, влада тільки формально показує свою зацікавленість у взаємодії з населенням, у залученні його до процесу прийняття рішень. Використання ж цих форм не привносить нічого корисного ні для влади, ні для громадськості та корисності рішень, що приймаються [2, с.256]. Крім того, деякі сучасні науковці визначають 5 основних типів взаємодії влади з громадськістю: інформування, консультування, партнерство, делегування, контроль.

Таке розмаїття форм участі громадськості сприяє підвищенню рівня ефективності діяльності суб'єктів публічної адміністрації, індикатором якої є рівень задоволення громадськості рішеннями та діяльністю регіональної влади, яка враховує думку громадськості, забезпечуючи її добробут та благополуччя.

Важливим стратегічним напрямком у зазначеному контексті є стимулювання державою органів самоврядування до поширення практики залучення населення. Проте, необхідно звернути увагу на розмежування термінів та понять «залучення громадян» – citizen participation та «зв'язки з громадськістю» – public relations. На наш погляд, можна погодитися з думкою, що «залучення громадян» – це систематичний процес ідентифікації, інформування, зацікавлення та залучення різних груп у громаді з метою розробки плану дій, що буде якнайдосконалішим у технічному відношенні. PR – це цілеспрямовані дії, покликані здійснювати вплив на громадську думку з метою створення позитивного іміджу організації. Методи PR не завжди мають на меті повне і об'єктивне інформування громади про всі сторони проблеми [3].

У правовому полі склалася ситуація, коли законодавчо громадяни наділені правами, проте неузгодженість механізмів реалізації цих прав посилює кризу участі населення в управлінні, сприяє подальшій бюрократизації місцевих органів влади.

На сьогодні питання законодавчого закріплення інституту участі регулюється кількома нормативно-правовими актами різної юридичної сили. За таких умов вкрай важливо забезпечити системність і внутрішню несуперечливість правового регулювання політичної участі на всій території країни, а також врахувати місцеві інтереси, підтримати місцеву ініціативу і прагнення до самоорганізації.

На нашу думку, для виявлення основних «критичних точок» прямої демократії в Україні доцільно розкрити стан законодавчого забезпечення інституту політичної участі, а саме Законів України, Указів Президента України, рішень Уряду, актів органів виконавчої влади

тощо. Насамперед, засади партисипативної демократії закладені в Конституції України як необхідні передумови для реалізації демократичних форм прямої участі громадян у вирішенні питань місцевого та регіонального значення. Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4] гарантується право громадськості на участь в управлінні, передбачаються форми такої участі.

Упродовж 2004-2005 років було схвалено низку нормативно-правових актів, які визначали передумови участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики. Зокрема, визначено Указом Президента України від 31 липня 2004 року № 854/2004 «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадян у формуванні та реалізації державної політики» пріоритетні завдання місцевих органів виконавчої влади, серед яких створення ефективних організаційних та правових умов для всебічної реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами, забезпечення відкритості в діяльності органів виконавчої влади, врахування громадської думки у процесі підготовки та організації виконання їх рішень, підтримання постійного діалогу з усіма соціальними групами громадян, створення можливостей для вільного та об'єктивного висвітлення усіх процесів у цій сфері засобами масової інформації [5].

Залучення громадськості до процесів планування розвитку регіонів передбачено аконом України «Про стимулювання розвитку регіонів» N 2850-IV, ухваленим 8 вересня 2005 року, і саме він є визначальним у сфері регіонального розвитку. У згаданому законі зазначається, що сприяння реалізації регіональних стратегій розвитку здійснюється на засадах співробітництва центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, наукових і громадських організацій та інших суб'єктів [6, с. 30].

Принципи взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства були відображені у нормативно-правових актах, що приймалися пізніше. Так, принципи участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики були відображені в Концепції сприяння органів виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 року № 1035-р [7]. Вони передбачали соціальне партнерство, забезпечення рівних можливостей, взаємовідповідальність, відкритість та прозорість шляхом забезпечення органами виконавчої влади доступу до інформації.

Крім того, в регіонах діють недержавні інституції, які впливають чи потенційно можуть впливати на регіональний розвиток та регіональне управління: окремі суб'єкти підприємництва чи їх структурні підрозділи; об'єднання громадян та їх структурні підрозділи, які відповідно до своїх статутів займаються проблемами регіонального розвитку (місцеві відділення Асоціації міст, Спілки лідерів місцевих та регіональних влад України та аналогічні об'єднання громадян з місцевим статусом), а також профспілки.

Становлення взаємодії між громадянами та органами самоврядування регулюється згідно постанови Кабінету Міністрів України від 6 січня 2010 року № 10 «Про затвердження Порядку залучення громадян до формування та реалізації державної політики», яка передбачає наступні форми участі: громадські слухання; зустрічі з громадськістю; конференції, семінари, форуми, круглі столи, збори, громадські приймальні; теле- або радіодебати, дискусії, діалоги, інтерв'ю та ін.; інтернет-конференції, електронні консультації; інтерактивне спілкування в інших сучасних формах [8].

Важливим аспектом діалогу органів влади з громадськістю на сучасному етапі є електронні технології та електронне урядування. Застосування органами державної влади та місцевого самоврядування мережі Internet дозволяє їм не лише надавати інформацію про свою діяльність, про стан виконання проектів та програм, а й отримати відгук від населення – користувача їх послуг, інформацію щодо якості своєї роботи, пропозиції щодо її покращення тощо. Потрібно зауважити, що результативність цих форм полягає у їх доступності для більшості населення регіону, оскільки вони не обмежені часовими рамками та місцем проведення, що забезпечує участь представників різних груп населення (зайнятого населення, осіб з обмеженими фізичними можливостями тощо). Також дані технології дозволяють респонденту обирати

зручний для себе час участі в опитуванні, отримувати зворотній зв'язок після відповіді на питання, гарантувати анонімність, що сприяє залученню більшого числа респондентів [2, с.260]. Крім того, використання таких способів потребує значно менших матеріальних витрат і організаційних заходів.

Вивчення громадської думки здійснюється шляхом проведення соціологічних досліджень та спостережень (опитування, анкетування, контент-аналіз інформаційних матеріалів, фокус-групи); запровадження спеціальних рубрик у друкованих та електронних засобах масової інформації; проведення експрес-аналізу коментарів, відгуків, інтерв'ю, інших матеріалів у пресі, на радіо та телебаченні для визначення позиції різних соціальних груп; опрацювання та узагальнення висловлених у зверненнях громадян зауважень і пропозицій; проведення аналізу інформації, що надходить до спеціальних скриньок.

Заслуговує на увагу така форма участі неурядових громадських організацій в суспільному житті, як громадські ради. Так, 3 листопада 2010 р. була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» № 996, якою було передбачено проведення протягом трьох місяців установчих зборів за участю інститутів громадянського суспільства для утворення громадських рад при центральних і місцевих органах виконавчої влади та забезпечення їх функціонування [9].

Організація діяльності Громадської ради прописана у Положенні про Громадську раду, ухваленому нею та затвердженому відповідними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. У цьому документі передбачені процедури внутрішньої організації діяльності Громадської ради, її взаємодії з відповідним органом влади та його структурними підрозділами, з організаціями громадянського суспільства та з громадянами відповідної території або сфери діяльності, прописано порядок урахування рекомендацій Громадської ради у нормативних актах України. Стимулом для підвищення уваги влади до Громадської ради є реалізація курсу України на прозорість та відкритість у діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, здійснення децентралізації та реалізації принципів безпосередньої демократії [10].

У 2012 р. на загальнонаціональному та місцевому рівнях були створені нові інструменти для сприяння співпраці з громадянським суспільством. Основною новацією стало створення у січні 2012 р. Координаційної Ради з розвитку громадянського суспільства, яка повинна була відповідати за налагодження ефективного механізму взаємодії «третього сектору» із державними органами та органами місцевого самоврядування. Для подальшого вдосконалення нормативної бази було схвалено Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні (Указ Президента України від 24.03.2012 р. № 212) [11]. Головною метою Стратегії стало вирішення питань формування сприятливого середовища для становлення громадянського суспільства на засадах партнерства та взаємної відповідальності, досягнення європейських стандартів забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина.

Новим інструментом підтримки діалогу влади з громадськістю стають обласні цільові програми сприяння розвитку громадянського суспільства та співпраці органів влади з громадськістю. Завданнями таких програм є створення умов для розвитку громадянського суспільства, налагодження співпраці влади та громадськості, фінансова підтримка ініціатив громадськості для спільного вирішення завдань регіональної політики. У межах програм передбачаються фінансові ресурси для проведення публічних консультацій із громадськістю, вивчення громадської думки, проведення конкурсів соціальних проектів серед громадськості, створення ресурсних центрів громадських ініціатив, навчання державних службовців та представників громадськості використанню інструментів громадської участі, проведенню форумів соціальних інвестицій тощо[12, с.124].

Проте суспільно-політичні події листопада-грудня 2013 р. в Україні продемонстрували нездатність органів державної влади вести діалог із громадянським суспільством. Відмова керівництва держави від публічних обговорень та експертних консультацій у процесі ухвалення рішення про зміну євроінтеграційного стратегічного курсу України, застосування

сили для врегулювання конфлікту інтересів спричинили загрозу існуванню конституційних прав громадян. В ході ескалації конфлікту були порушені задекларовані Стратегією принципи партнерства та взаємної довіри між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства, знівельовано функції Координаційної ради, яка могла б стати посередником для налагодження діалогу між сторонами протистояння [13, с.62]. Відтак створені органи для проведення консультацій з громадськістю втратили свою легітимність та функціональність (Указ Президента України «Про ліквідацію деяких консультативно-дорадчих органів, утворених Президентом України» від 28.04.2015 № 246) [14]. Крім того, повноцінне виконання регіональних цільових програм сприяння розвитку громадянського суспільства та реалізація відповідних заходів за обмеженості бюджетних фінансових ресурсів та неефективності їх використання стало малоймовірним. Зрештою, нереалістичність практичного виконання заходів та поставлених завдань нівелює подібні нормативно-правові документи.

Попри різноманітність форм участі громадськості в управлінні, в Україні переважно незадіяним лишається резерв впливу як громадських організацій, так і в цілому громадян. Недоліки інституційно-функціональної організації влади на місцевому та регіональному рівні поєднуються з дефектами правового регулювання. Серед основних причин цього можна виділити небажання органів влади та їх представників «відкритися» для населення, співпрацювати з ним; надання формалізованих відповідей на інформаційні запити до органів державної влади, безпідставні відмови у наданні інформації; відсутність законодавчого зобов'язання органів влади спільно з громадськістю вирішувати всі важливі питання, що виникають; побоювання з боку влади, що громадськість своєю участю уповільнить процес прийняття рішень; необізнаність громадськості, відсутність у більшості населення конкретних знань про діяльність органу влади, своїх прав та обов'язків, неготовність відстоювати свої інтереси.

Як зазначає В. М.Степаненко, в Україні «ще й досі залишається неподоланою психологічно-історична посткомуністична традиція масового скепсису та недовіри щодо будь-яких організацій та об'єднань, часто створених згори або ззовні, відсутність сталої традиції філантропії приватного бізнесу до фінансової та організаційної підтримки таких організацій, а відтак, їх залежність від фінансової фортуни донорських (в основному зарубіжних) фондів та організацій» [15]. На практиці це підтверджується результатами загальнонаціонального опитування міського населення України та службовців органів місцевого самоврядування міст щодо проблем місцевого самоврядування та ставлення до децентралізації влади: абсолютна більшість жителів міст незадоволена поточним рівнем свого впливу на рішення влади у власних населених пунктах – таких знайшлося 74%; при цьому лише 9% безумовно або скоріше задоволені таким впливом. Водночас далеко не всі готові взяти участь в управлінні у випадку розширення прав самоврядування: зголосилися на це 39%, а 43% відповіли відмовою [16].

Ще однією причиною неефективності регіонального самоврядування є низький рівень правової свідомості у зв'язку з відсутністю необхідних знань чи недостатньою поінформованістю про стан справ, а також внутрішній психологічний стан, який проявляється в невпевненості щодо реального впливу громадськості на вирішення місцевих чи регіональних питань. Доцільно навести дані соціологічного дослідження «Оцінки громадянами України діяльності влади та суспільні очікування стосовно її дій», проведеного Центром Разумкова з 25 по 29 квітня 2014 року (опитано 2012 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України за винятком Криму за вибіркою, що репрезентує доросле населення за основними соціально-демографічними показниками). Відповідно до результатів, 39,8% опитаних підтримують окремі заходи обласних державних адміністрацій, 39,5% – не підтримують жодних дій; щодо органів місцевого самоврядування, то 42,3% частково підтримують; 33,4% опитаних вважають, що органи самоврядування не виправдали суспільних очікувань стосовно їх діяльності [17].

Відтак, на нашу думку, рівень залучення громадськості до регіонального врядування залишається недостатнім, що призводить до невідповідності певних управлінських рішень та програмних документів потребам громади. Негативним фактором є відсутність громадських слухань, на розгляд яких у країнах Європейського Союзу виноситься значна

кількість проектів рішень. По-перше, така практика на регіональному рівні не розроблена в Україні, хоча і передбачена Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні». По-друге, відсутній досвід організації цього процесу, зокрема визначення пріоритетних питань для обговорення під час цих зібрань [18, с. 162].

Звертають на себе увагу проблемні питання процесу формування громадських рад: механізми їх створення чітко не визначені, і це дозволяє органам влади на свій розсуд формувати їх склад із представників лояльних до них організацій; формування громадських рад без урахування експертного досвіду потенційних членів, необмежений кількісний склад громадських рад; рекомендаційний характер рішень громадських рад; використання громадських рад як лобістського інструменту для просування вузькогрупових інтересів, проведення фальсифікованих або заангажованих громадських обговорень, експертиз, слухань. Як показує соціологія, близько половини опитаних громадських діячів вважають, що громадські ради жодним чином не вплинули на відносини громадських організацій та органів влади; проте третина громадських організацій дотримується думки, що громадські ради частково підвищили рівень взаємодії громадськості та органів влади [19].

Саме тому впровадження дієвої системи взаємодії державного управління та місцевого самоврядування, налагодження діалогу «влада-громада» вимагає вдосконалення механізмів участі громадськості у прийнятті управлінських рішень не тільки на місцевому, а й на регіональному рівні. Широка участь простих громадян та громадських організацій у процесі прийняття управлінських рішень поліпшить процес управління в цілому, підвищить довіру до влади та допоможе зміцнити й консолідувати зусилля для вироблення та впровадження спільної політики реформ та вирішення проблемних питань сьогодення.

В цілому ефективна модель співпраці потребує забезпечення інформаційної відкритості з боку органів державної влади, вчасного інформування про підготовку політичних рішень, розширення меж і змісту громадського контролю за діяльністю органів державної влади, створення додаткових механізмів ефективного контролю громадськості у сферах, які не мають належного правового регулювання, підвищення правової свідомості громадян, подолання корпоративізму та корупційності в державних органах на місцевому рівні.

Експерти сходяться на думці, що розширення повноважень органів самоврядування на місцях не може бути нав'язане суспільству централізовано. Правильна реформа повинна вироблятися «децентралізовано» на місцях громадянським суспільством, а держава має забезпечити її виконання, а не навпаки, як це зазвичай відбувається в Україні. Аргументом на користь такого підходу є високий рівень ефективної самоорганізації українців на тлі неефективності структур влади в останні місяці 2013 року. Відтак розпочинається новий період розвитку громадянської активності, що пов'язане із необхідністю реформування місцевого самоврядування та побудови ефективної системи організації влади.

Підсумовуючи, слід наголосити, що процес реформування правового поля системи регулювання регіонального розвитку є достатньо суперечливим і неоднозначним через певні об'єктивні причини. Насамперед, необхідні зміни законодавства у питанні чіткого визначення порядку форм участі громадськості у політичному житті, реалізація цієї участі, узгодження механізмів реалізації, а також конкретну відповідальності за недодержання вимог закону щодо цього.

Відтак, ефективність регіональної політики залежить від об'єднання зусиль двох ключових суб'єктів – органів публічної влади та громадянського суспільства. Саме тому гармонізація загальнодержавних та регіональних інтересів при формуванні та реалізації державної регіональної політики має здійснюватися через впровадження класичної моделі регіональної політики на основі нової парадигми «відповідальної регіоналізації» – це головний шлях до суспільно-політичної та соціально-економічної консолідації. Реалізація політики партнерства, відкритості та підзвітності дає змогу удосконалювати систему самоврядування, розвивати громадянське суспільство, підвищувати рівень місцевої демократії, активізувати представників місцевої громади, а відсутність такої політики стримує розвиток як органів місцевого самоврядування, так і територіальної громади.

Система регіонального управління має будуватися, починаючи з базового рівня – рівня громади. Саме громадяни мають визначати можливість прийняття рішень, які впливають на їхнє життя, і реалізувати ці рішення через владу громади регіону.

1. *Доля І. М.* Механізми участі громади в політичному управлінні на місцевому рівні / І. М. Доля // Вісник Донецького університету. Серія В. : «Економіка і право». – 2007. – Вип. 2. – С. 380–385.

2. *Державна* регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / [за ред. З. С. Варналія]. – К. : НІСД, 2007. – 820 с.

3. *Бажинова О. А.* Взаємодія органів публічної влади з громадськістю як чинник демократизації державного управління [Електронний ресурс] / О. А. Бажинова // Державне будівництво : електронне наук. фахове видання. – 2011. – № 2. – Режим доступу :
http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-2/doc/6/08.pdf.

4. *Закон* України «Про місцеве самоврядування в Україні» // Відомості Верховної Ради України – 1997. – № 24.

5. *Про забезпечення* умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Указ Президента України від 31 липня 2004 р. № 854 // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 146. – С. 12.

6. *Шейко Р. В.* Децентралізація державної влади в Україні в контексті суб'єктивного сприйняття позитивних та негативних наслідків: соціологічний аналіз проблеми / Р. В. Шейко // SOCIOПРОСТІР : Міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. – 2011. – № 1 (2). – С. 29–32.

7. *Про схвалення* Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1035-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-%D1%80.

8. *Про затвердження* Порядку залучення громадян до формування та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 06 січня 2010 р. № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/10-2010-%D0%BF.

9. *Про забезпечення* участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету міністрів України від 03 листопада 2010 р. № 996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF.

10. *Сіцінська М. В.* Громадська рада: особливості її діяльності в секторі безпеки і оборони України [Електронний ресурс] / М. В. Сіцінська // Державне управління: удосконалення та розвиток : електронне наук. фахове видання. – 2014. – № 1. – Режим доступу :
http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=673.

11. *Указ* Президента України «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» від 24 березня 2012 р. № 212/2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 26. – С. 17.

12. *Крутій О. М.* Діалогова взаємодія органів державної влади та громадськості : [монографія] / Крутій О. М. – Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2008. – 302 с.

13. *Про стан* розвитку громадянського суспільства в Україні: загальні тенденції, регіональні особливості : аналітична доповідь. – К. : НІСД, 2014. – 78 с.

14. *Указ* Президента України «Про ліквідацію деяких консультативно-дорадчих органів, утворених Президентом України» від 28 квітня 2015 р. № 246 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/246/2015.

15. *Левчук М. Г.* Взаємодія органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань в умовах децентралізації державно-управлінських послуг [Електронний ресурс] / М. Г. Левчук //

Державне управління: теорія і практика. – 2008. – № 1 (7). – Режим доступу : www.academy.gov.ua /ej7/doc_pdf/levchuk.pdf.

16. *Результати* загальнонаціонального опитування міського населення України та службовців органів місцевого самоврядування міст щодо проблем місцевого самоврядування та ставлення до децентралізації влади [Електронне видання] // Галузевий моніторинг. – 2014, грудень. – № 18. – Режим доступу : http://dif.org.ua/modules/pages/files/1423756129_3428.pdf.

17. *Оцінки* громадянами України діяльності влади та суспільні очікування стосовно її дій [Електронний ресурс] / Дослідження Центру Разумкова. – 2014. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ upload/1400760004_file.pdf.

18. *Мітряєва С.* Європейська модель залучення громадян як інструмент планування та управління розвитком регіону / С. Мітряєва, М. Лендьел // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 159–166.

19. *Громадські* ради: створення та організація роботи : довідково-методичний посібник для членів громадських рад / [за заг. ред. А. С. Крупника]. – Одеса, 2012. – 326 с.